

УДК 82.09-159.964.2

Я. В. ЮХИМУК

КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК НОРМАЛЬНЕ ЯВИЩЕ (на матеріалі «Відділити козлів від овець» Дж. Кеннон)

У статті окреслюються проблеми самоідентифікації особистості на етапі формування, дорослішання та у зрілому віці. Автор статті аналізує реалізацію теорій провідних вчених-психологів (зокрема, Е. Еріксона, М. Куна та Т. МакПартленда, Г. Теджвела та Дж. Тернера) у творі художньої літератури (на матеріалі роману Дж. Кеннон «Відділити козлів від овець» («The trouble with goats and sheep»).

Гра письменниці з читачем, котра починається з назви-алюзії на Святе Письмо (Євангеліє від Марка), продовжується в іменах та прізвищах головних дійових осіб, назвах вулиць, ремінісценціях на біблійні сюжети тощо. Кожна деталь інтер'єру доповнює або розкриває характер господарів будинку, відмінність дій дорослих перед поглядом дітей разуче відрізняється від їхньої поведінки за зачиненими дверима – і вже кожен з повноправних членів спільноти ризикує стати аутсайдером, тому виникає бажання прочитати назву твору в семантичному ключі «стадо козлів проти вівиці». Тож, відкритий фінал є цілком логічним, оскільки кожен читач отримує можливість виправдати групу, з якою асоціює себе. Водночас очевидним є шлях подолання кризи для нараторки, 10-річної Грейс, тому можна припустити, що Дж. Кеннон пропонує долучитися до обраного нею варіанту розвитку подій.

Ключові слова: криза ідентичності, психологічний роман, психологія, Джоанн Кеннон.

Пошуки власного «я», певно, один з найважливіших етапів у формуванні цілісної особистості. Можливо, саме тому регулярна поява творів художньої літератури, де розгортається ця тема, не викликає ажіотажу, позаяк її, здебільшого, класифікують як young adult, що автоматично обмежує коло читачів. Поза тим, романи про дорослішання та формування світогляду можуть бути цікавими не лише для тих, хто вступає у пубертатний період чи їхніх батьків, а й для психологів. Особливо, якщо автором такого роману є психіатр – практик.

Літературознавчий аналіз роману, у якому криза ідентичності подається як нормальне явище, має на меті дослідження художніх прийомів, за допомогою яких експлікується психічний стан та соціальний статус персонажів. Питання того, чи справді в оповіді можна віднайти особливе текстове повідомлення, чи роль наратора зводиться лише до детального змалювання подій, що, нібито, мали місце у маленькому англійському містечку у 60-70-х роках ХХ століття, – скеровує це дослідження.

Т. Нолан, літературний оглядач «Wall Street Journal» назвав роман Дж. Кеннон «The trouble with goats and sheep» «дивовижним та незабутнім дебютом», пояснюючи це безпрограшною формулою детективу про замкнуте ком'юніті у стилі Агати Крісті, що підсилюється амбіційною манерою Дж. Б. Прістлі: сакральна притча, гучні

питання якої продовжують звучати навіть після отримання відповіді» [6]. Авторка бестселеру «Дівчина у потязі» П. Хокінс також схвально відгукнулася про роман, зізнається, що читати цю «незвичайну, зворушливу та прекрасно написану історію» було для неї насолодою від першої до останньої сторінки [2]. У своїх рецензіях плеяда відомих англійських критиків була досить щедрою на гучні епітети, як-от: «чудове відчуття мови», «ретельно промальовані характери», «бездоганна сюжетна структура» та «надзвичайна проникливість». Критики поставили цей твір на один щабель з романами «Щиголь» Д. Тартт і «Вбити пересмішника» Х. Лі і цим викликали шквал суперечливих відгуків зі сторони блогерів-книголюбів та завсідників віртуальних книжкових форумів.

Більшість читачів зазначає, що дебют був вдалим, проте дає невисокі оцінки і застосовують ярлик «одноразового читання». Дехто ж відзначає, що твір «тріщить по швах» і, краще б, автор зробила збірку оповідок з життя тихого містечка, аніж оформлювала текст як роман.

Дж. Кеннон завбачливо прокоментувала бажання значної кількості читачів абстрагуватися від прочитаного. На думку авторки, невдалою стратегією саморепрезентації для тих, кого суспільство вважає «недоречною людиною», є бажання копіювати поведінку лідерів, розщеплення осо-

бистості на різні «версії себе» задля прийняття суспільством веде до глибокої кризи, яку легше ігнорувати, аніж шукати шляхи її подолання [2].

Дослідження ідентичності як складової символічного інтеракціонізму (термін вперше сформулював Г. Блумер) виникло ще у 20-30-х роках ХХ століття – так Дж. Г. Мід та Ч. Кулі разом з колегами на базі Чиказького університету вивчали проблематику даної теми, аналізуючи інтерпретації людської поведінки, у якій «прочитуються» значущі символи, що містять соціальну інформацію. З 60-х років ідентичність розглядається у руслі загальнопсихологічних та соціально-психологічних досліджень особистості. Тож, не дивно, що події у творі розгортаються влітку 1976 року з флешбеками у 1967. Вочевидь, автор хотіла, якщо не підкреслити, то, як мінімум, натякнути на зв'язок між досягненнями дослідників та характерними проявами психологічних проблем у персонажів.

Появу терміну традиційно пов'язують з іменами Е. Еріксона та Е. Фромма, втім, відзначаючи, що попередником був З. Фройд, який вживав у своїй праці «Масова психологія та аналіз людського Я» термін «ідентифікація» у значенні «ототожнення». Фройдівське тлумачення позначало його як найперший прояв емоційного зв'язку з іншою особою.

Книга Фромма «Втеча від свободи» [4] аналізує діалектичний взаємозв'язок індивідуального та всезагального у людській природі, визначаючи особисту ідентичність як результат усвідомлення своєї відповідальності за вчинки та свідченням відокремлення від сил природи й рівності з іншими людьми [4, с. 93]. Формування соціальної ідентичності Фромм пов'язує з потребою у зв'язку з оточуючим світом і запобіганням самотності [4, с. 189].

Остаточно статус самостійної наукової категорії ідентичність отримала у працях Е. Еріксона. Так у праці «Дитинство і суспільство» (1950) [3] він називає ідентичністю процес організації життєвого досвіду у індивідуальне «єго». Оскільки основною функцією даної особистісної структури є адаптація – процес становлення ідентичності оберігає цілісність та індивідуальність досвіду людини, дозволяє передбачати як внутрішні, так і зовнішні небезпеки, співвідносити свої здібності з соціальними можливостями, наданими суспільством [3, с. 35].

Спираючись на тези Еріксона, можна побачити відмінності у пошуку власного «Я» головних дійових осіб на різних рівнях:

Індивідуальний рівень (результат усвідомлення людиною власної часової тривалості): Тіллі усвідомлює небезпеку смерті, для Грейс смерть – дещо абстрактне.

Особистісний рівень (здатність інтегрувати усі ідентифікації з потягом *libido*, з розумовими здібностями, набутими у діяльності та з сприятливими можливостями, які пропонують соціальні ролі): Тіллі послуговується власною системою цінностей, вона тверезо оцінює свої фізичні та інтелектуальні можливості, вважаючи їх не надто вартими уваги; Грейс – безпідставно перебуває у статусі дитини, яка потребує посиленого піклування, свідомо маніпулюючи дорослими демонструючи здібності і приховуючи недоліки.

Соціальний рівень (відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами та стандартами і у такий спосіб допомагає процесові Я-категоризації: це ті наші характеристики, завдяки яким ми поділяємо світ на схожих на себе та відмінних від власної персони; соціальну ідентичність): Тіллі як хвороблива дитина з особливою історією походження відокремлює себе від суспільства – вони з матір'ю видаються зайвими у вже налагодженій системі відносин між сусідами; Грейс вважає себе частиною соціуму, при цьому сумніваючись у своїй ролі, оскільки вже має цікавість до атрибутів життя дорослих.

Тож, розглядаючи ідентичність як становлення «Я» у соціокультурному аспекті, можна помітити, що вона має психосоціальну природу і формується у процесі взаємодії індивіда із соціокультурним оточенням. Отже, вона є продуктом культури певної спільноти та результатом формування ланцюжка окремих ідентифікацій. Саме тому використання теми поділу людей на значущих та недоречних, тобто, «овець» та «козлів», що є алюзією до Євангелія від Матфея (25:31-46), Кеннон, з одного боку, підкреслює стійкість соціальних штампів, а з іншої – демонструє умовність будь-якого кліше.

На загал, текст рясніє внутрішніми референціями (що є характерним для НЛП) на тему вищезгаданих тварин, що породжують у реципієнта думки-віруси численні асоціації та спогади. «Цап-відбувайло» чи «агнець Божий»? «Ягня на заклання» чи «вовк у овечій шкурі»? Зрештою, «овечка, що відбилася від стада» чи «паршива вівця у стаді»? На ці прості питання годі знайти відповідь, спостерігаючи за матір'ю-одиначкою, що дозволяє собі хильнути зайвого, підстаркува-

того одинака, зрадженою вдовою, самотнім вдівцем, брехуном-банкрутом чи покинутим чоловіком – всі вони мають виправдання, які майже кожна самостійна доросла людина не раз знаходила для себе. То що ж казати про 10-річних школярів, які тільки розпочинають рух по обраному маршруту, фактично перетворивши його на хрестовий похід?

У 1954 році М. Кун та Т. МакПартленд розробили тест «20 стверджень», який би допоміг окреслити основні характеристики особистості та визначити світобачення індивіда. Тест має питання-заголовки «Хто Я такий», нижче подані 20 рядків для подання ознак власної особистості. Немає обмежень, проте, зазвичай, відповіді легко типізуються, про що свідчать численні дослідження, тому після проходження тесту можна дізнатися яке місце у соціумі займає індивід та чи комфортна для нього ця роль. Також тест дозволяє оцінити та передбачити поведінку респондента, спираючись на обрані ним поведінкові патерни.

Тож, юна нараторка могла б відповісти «Я – Грейс», «Я – дівчинка», «Я – донька», «Я – подруга», але «Я – хороша дівчинка/донька/подруга»? Продовжуючи усталений порядок, Грейс намагається інтегруватися у спільноту, до якої належать її батьки – там для прибульців, яким є і її подруга-британка з мамою, і нові сусіди-індуси немає місця. Тому вона з невимушеністю зраджує дружбі з «маленькою» Тіллі заради уподібнення «дорослій» та привабливій Лайзі (друге ім'я Грейс – Елізабет, відтак Лайза постає у ролі її альтер-его, бажаної подоби). Диво рятує оповідачку від перетворення на «Юду», лишившись «Петром». Дівчина не знає, з яким стадом себе асоціювати у різних ситуаціях, адже навіть Ісус для її сучасників є одним зі стада «козлів».

Наприкінці 70-х рр. ХХ століття на проблему соціальної ідентичності звернули увагу англійські психологи Г. Теджфел і Дж. Тернер. 1979 року у спільній праці [5] вчені дослідили міжгрупові конфлікти – теорію відносять до когнітивної традиції, оскільки вивчався процес усвідомлення індивідом своєї приналежності до певної групи. Групова ідентифікація – те, що дає можливість відокремити «своїх» від «чужих», захисний механізм, який мотивує та дає відчуття захищеності. Групуючи подібне та проводячи межу, індивід здатний перебільшувати як відмінності між групами, так і подібність в межах групи. Тож, соціальна класифікація («вони» і «ми») є одним з пояснень упереджень,

які формують опозиції. Шлях до цього лежить у трьох кроках:

Соціальна категоризація →	Соціальна ідентифікація →	Соціальне порівняння
------------------------------	------------------------------	----------------------

Спочатку людина класифікує об'єкти чи явища та об'єднує їх у групи (діти, дорослі, християни) та шукає спільні чи відмінні риси між собою та ними, посилаючись на їх норми. Наступним етапом є пошук ідентичності, оскільки всі люди мають потребу у позитивному сприйнятті себе. Зокрема, є два способи отримання позитивного самосприйняття:

- шляхом власних досягнень;
- шляхом приналежності до певних груп.

Завершується процесом соціальним порівнянням – задля підтримання власної самооцінки, група, до якої належить індивід, повинна мати вищий рейтинг.

Дж. Кеннон подає теорію соціальної ідентичності крізь призму сприйняття 10-річної Грейс: вона – дитина повноправних членів домінуючої спільноти, сама дівчинка отримує максимальну кількість уваги від сусідів, тож вважає і себе частиною цієї групи. Протиставляючи свою групу зниклій міс Крізі, аутсайдерові містеру Бішопу, а себе – подрузі Тіллі, нараторка бажає ототожнити себе з Лайзою, а себе-дорослу у майбутньому з матір'ю або кимось із привабливих сусідок. Але порівняння сукупності факторів призводить юну оповідачку до глибокого внутрішнього конфлікту.

За Е. Еріксоном [3, с. 42], стан глибокої кризи ідентичності є нормальним явищем для підлітків, оскільки вони усвідомлюють свою невідповідність бажаній ідентичності. Д. Моутет [1] зазначає, що у суспільстві з обов'язковими ритуалами переходу від дитинства до дорослого життя ця криза менш виражена, аніж у демократичних суспільствах. Подолання кризи здійснюється у три етапи:

- залучення ресурсів для набуття необхідних цінностей (зразків поведінки, переконань) та подолання складнощів особистісного зростання;
- подолання протиріч між ситуативною ідентичністю і цінностями індивіда;
- переглянути свої претензії, оскільки ідентичність може бути для нього не реальною (і це викличе затяжну кризу).

Усі ці етапи на імпровізованій «хресній дорозі» проходять дві школярки, однак, лише одні

вдається залишитися дитиною до часу, коли вона буде готова, інша ж – проходить ініціацію, залишаючись дорослою у світі дитинства.

Відкритий фінал роману, утім, розставляє усі крапки над «і» незначним та, на перший погляд, недоречним коментарем однієї з сусідок зниклої місіс Крізі. Вмить чудовисько виявляється лише

примарою, яка заважала оточуючим побачити самотню людину, яка нічим не відрізняється від решти, а благочестива турбота іншої виявляється прикриттям злочинного егоїзму. Вочевидь, не всі дорослі мешканці Авеню змогли з честю пройти ініціацію. Але у читачів ще є такий шанс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. [Электронный ресурс] / Моутет Д. — 2006. — Режим доступа до ресурсу : <https://bit.ly/2Fz5JWk> (02 травня 2018).
2. Cannon J. The Story Behind The Trouble with Goats and Sheep [Electronic resource] / Joanna Cannon // WHSmith. — 2017. — Mode of access : <https://blog.whsmith.co.uk/rjsp17-joanna-cannon-story-behind-trouble-goats-sheep/> (02 May 2018).
3. Erikson E. Childhood and Society [Electronic resource] / Erik H. Erikson // W. W. Norton & Company. — 1963. — Mode of access : <https://bit.ly/2FA4PsA> (02 May 2018).

4. Fromm E. The Fear of Freedom [Electronic resource] / Erich Fromm. — 1942. — Режим доступу до ресурсу: <http://realsociology.edublogs.org/files/2013/09/erich-fromm-the-fear-of-freedom-escape-from-freedom-29wev.xr.pdf>.
5. McLeod S. Social Identity Theory [Electronic resource] / Saul McLeod // Simply Psychology. — 2008. — Mode of access : <https://www.simplypsychology.org/social-identity-theory.html> (02 May 2018).
6. Nolan T. Shocked Flock [Electronic resource] // The Wall Street Journal. — 2016. — Mode of access : <https://www.wsj.com/articles/shocked-flock-1468006496> (02 May 2018).

REFERENCES

1. Psihologičeskaja jenciklopedija / Pod red. R. Korsini, A. Auđerbaha. [Electronic resource] / Moutet D. — Mode of access : <http://www.apastyle.org/apastyle-help.aspx> (02 May 2018).
2. Cannon J. The Story Behind The Trouble with Goats and Sheep [Electronic resource] / Joanna Cannon // WHSmith. — 2017. — Mode of access : <https://blog.whsmith.co.uk/rjsp17-joanna-cannon-story-behind-trouble-goats-sheep/> (02 May 2018).
3. Erikson E. Childhood and Society [Electronic resource] / Erik H. Erikson // W. W. Norton & Company. — 1963. — Mode of access : <https://bit.ly/2FA4PsA> (02 May 2018).

4. Fromm E. The Fear of Freedom [Electronic resource] / Erich Fromm. — 1942. — Режим доступу до ресурсу: <http://realsociology.edublogs.org/files/2013/09/erich-fromm-the-fear-of-freedom-escape-from-freedom-29wev.xr.pdf>.
5. McLeod S. Social Identity Theory [Electronic resource] / Saul McLeod // Simply Psychology. — 2008. — Mode of access : <https://www.simplypsychology.org/social-identity-theory.html> (02 May 2018).
6. Nolan T. Shocked Flock [Electronic resource] // The Wall Street Journal. — 2016. — Mode of access : <https://www.wsj.com/articles/shocked-flock-1468006496> (02 May 2018).

ANNOTATION

Y. YUKHYMUK IS CRISIS OF IDENTITY NORMAL? (JOANNA CANNON'S *THE TROUBLE WITH GOATS AND SHEEP*)

The article puts in the center the problem of the individual's social identity, as well as an identity crisis, even though a number of psychologists consider such a condition to be normal under some circumstances. To illustrate the psychological theory of social identity, the author has chosen J. Cannon's novel «The trouble with goats and sheep» on purpose due, in particular, to its main character and narrator: the ten-year-old girl Grace.

Referring to Tajfel-Turner's social identity theory, the writer carries the children (Grace and her school friend Tilly) on an improvised Via Dolorosa searching for God, whose image was found in unexpected place, not in the neighbors' cozy houses, (as little Jesus has been born in stable, because the inn was overflowing).

Among several references to the Holy Bible, one of the most basic is the title of the novel – «The trouble with goats and sheep», which leaves space for game with the reader. Names and surnames, street names and situations are reminiscent of the Gospel stories. The author asks the reader: is it possible to understand who is who? A wolf in sheep's clothing or a lamb? A herd of sheep against a herd of goats or one sheep against a wolf herd.

Through the analysis of J. Cannon's novel, the author uses not only the unique achievements of H. Tajfel and J. Turner, but also the theories of E. Erickson, M. Kuhn and T. McPartland, as well as certain theories of E. Fromm and S. Freud. The processes of personality formation, self-identification, identification crisis and overcoming the crisis are particularly considered. These processes occur in different ways, under different circumstances and give different results. This gives ground to believe that an important role is played by both the individual's desire to join the dominant group or to exaggerate its importance, and the pressure exerted by the group that chooses new participants itself.

Artificially created differences of groups exacerbate conflicts in society. Thus each character, who is not different from the other members of the group they belong to, commits a crime: the head of the family hides bankruptcy; the pseudo-prosperous single mother becomes an alcoholic; the childless, betrayed widow steals the child; and neighbors create intolerable conditions for outsiders in all known ways, including bullying or murder. Mrs. Creasy is a participant in all these crimes, because she knows about all the dark secrets of her neighbors. The idea that the community could get rid of her for the overall safety doesn't leave the reader, but the young narrator does not even formulate such a thought. The girl philosophizes with her friend in their own childish language about the order of the world and the rules of society. According to their conclusions, anyone who has at least something radically different from the community can take the outsider's place irrespective of the quality – positive or negative.

The beauty of the open-ended novels like this is that they always present more questions than answers. Therefore the reader, based on his own experience, independently decides what ending he or she will choose. And this is already a test of self-determination, since he will put in a more favorable light those groups which he associates with himself.

Summing up, the writer took full advantage of the leading developments of psychologists in the field study of personality. It is obvious that the psychiatrist's experience became the driving force for writing a novel about the crisis of identity and ways out of it.

Key words: *crisis of identity, psychological novel, psychology, Joanna Cannon.*